

Az évek hosszú során sok író és művész írta be magát a testes vendégkönyvbe. 1835-ben találjuk KISS János „nemzeti színész”, PÁLY Elek „játékszínigazgató” és Leopold HÖLZL „poéta” nevét. 1836-ban nézte meg a könyvtárat FÁNCSY Lajos „nemzeti színész Budáról” és EGRESSY Béni „pesti magyar dalszínész”, a *Szózat* két évvel későbbi megzenésítője. A modern korból említjük meg időrendben SZABÓ Dezső, BABITS Mihály és KODÁLY Zoltán nevét.

A külföldiek bejegyzései közül Joseph SCHRÖDER bécsi polgáré az első (1835). A következő évből való Guillaume Jules STACHE, „maitre de langue française” beírása. 1839-ben járt a könyvtárban Louis RIBORDY Svájcból, s mint franciául bejegyzti, éppen a Bastille lerombolásának 50. évfordulóján tekintette meg a gyűjteményt. James EGAN és I. A. MEYER (Berlin) 1846-ban írta be magát a vendégkönyvbe. Mme Alexandre MORITZI Svájcból 1859-ben, Henry és Karol RASP Krakóból 1864-ben, Frédéric Romault CAILLAND Limoges-ból 1872-ben és dr. RENSSENS belga egyetemi tanár 1885-ben járt a könyvtárban. Hüsszein NÁMIK török látogató arab betűs szövege mellé hibás magyarsággal a következőket is bejegyezte: „Azokért a tudományos könyvekért, miket magyar testvéreim őriznek, én is együtt örülök” (1917). A felszabadulás utáni évekből származik N. GONSKIJ és GUDZIJ moszkvai egyetemi tanár, valamint V. PARIN moszkvai fiziológus aláírása.

Mint láthattuk, érdekes és változatos képet nyújt a több mint 120 év látogatóinak nevét tartalmazó vendégkönyv. A kuriózumok és kortörténeti érdekességek mellett arról is meggyőződhetünk ebből a hézagos és korántsem teljes felsorolásból, hogy a KLIMÓ-féle könyvtár Pécs város nevezetes intézményének számított alapításától fogva. Méltó ékessége a művelődési hagyományokban gazdag városnak.

HERNÁDY FERENC

Kísérletek Sopronban újság és folyóirat alapítására 1850-ig. RÁT Mátyás első felhívása a legelső magyar nyelvű hírlapra még 1779-ben kelt, 1780 első napján pedig útjára is indult a *Magyar Hirmondó*. RÁT győri születésű volt és Sopronban járta felsőbb iskoláit, 1773-ban annak rendje és módja szerint Németországba indult egyetemre. Az akkori szokáshoz képest albumot szerzett magának,¹ és miközben gyűjtötte az útravaló költséget, albumába tanító mondásokat, emlékeztető sorokat és verseket íratott barátaival, pártfogóival és tanáraival. 1778-ban visszakerült iskolavárosába és akkor LÁGLER György ezt a velős mondást írta be az emlékkönyvbe: „Homo homini deus, homo homini lupus”, vagyis az ember az embert isteníti, ember az embert felfalja. Mintha RÁT újságírói pályáját ecsetelte volna a bejegyző jós lélekkel, mert az új jelenséget, a magyar újságot dicséret és gáncs egyaránt érte. Valószínűleg szóba kerülhetett a soproni látogatás alkalmával az újság alapítás terve, hisz Sopronban is nagyban készülődtek lapalapításra, ha nem is hírlapnak szánták.

Sopron nagy újságolvasó város volt mindenha. Neve már 1523-ban szerepel egy *Zeyttungban*, amely II. LAJOS és a későbbi I. FERDINÁND itt folyt találkozásáról emlékezik meg;² a pestises Pozsony helyett Sopronban tartott országgyűlések (1622, 1625, 1634—5, 1681) jócskán adtak alkalmat innen származó hírek közlésére. A város maga kapva kapott a híreken; Buda visszavételét 1686-ban három nap múlva tudták meg, a hírhozót megajándékozták egy ezüst csészével³ Mivel pedig ettől fogva napirenden voltak a diadalok, hát a város is olcsóbb hírforrásokhoz nyúlt. Az ev. egyházközség

¹ Az album az Országos Széchényi Könyvtárban van. 1772-ben kezdték el benne a bejegyzést.

² Az APPONYI Sándor-könyvtárral az Országos Széchényi Könyvtárba került.

³ *Városi számadáskönyv*, 1686. 62. l.

már 1689 előtt járatott újságot, és a mondott évben 40 ft-ot áldozott erre a célra,⁴ a városi tanács 1694-ben félévenként 13 ft-on rendelt újságot, vagyis ahogy akkor nevezték, novellát.⁵ 1729-ben a *Wienerisches Diarium* előfizetője lett.⁶ De felhasználták az újságot hirdetésre és a század végéig mind ebben, mind a *Pressburger Zeitungban* szorgalmasan jelentették meg a bérlendő vendéglők, fürdőház stb. leírását. Az olvasók is szép számmal lehettek, akik híreket küldtek meg, így a soproni eseményeknek az említett két lap hűséges naplója lett.

Ha tehát újságra nem is volt szükség, folyóiratot nagyon korán adtak ki Sopronban. Éppen mint említettük, RÁR soproni tartózkodása után hamarosan, 1779-ben jelent meg a kis, könyv alakú folyóirat ezzel a címmel: *Wochenblatt für die Liebhaber der Geschichte, der Erdbeschreibung, der Naturkunde, der Weltweisheit und der schönen Wissenschaften*. Egy évfolyam ismert belőle, és sajátos módon a féléves címlap *Wochenschrift*-nek írja, míg a közölt cím az egyes számokon szerepel. Persze többnyire fordított és összeszedett apróságokat tartalmaznak a füzetek, szerkesztő, szerző neve nem szerepel, csak a borítékon a nyomtató, SIÉSS József Sopronban. Állítólag 9 évfolyamot ért meg. Az egyetlen ismert évfolyam is sokáig lappangott az Országos Széchényi Könyvtárban, de az irodalom ismerte.⁷ Még a XVIII. században, 1799-ben akad valaki, aki újságot akarna alapítani Sopronban, ez Storz János Lipót, aki kéréssel fordul a városi tanácshoz ez irányban. Akkor még Bécsben, a Rennwegen katoná volt a tüzérezkaszárnyában, szállásmester volt a rangja: könyv- és műkereskedést kívánt nyitni és mellette újságot kiadni („eine Original-Zeitung herausgeben”), egyúttal polgárjogot is elnyerni. A város, ha nem is teljesen, de elzárkózott a kérés elől: mind a bolt tekintetében, mind az újságkiadás dolgában nincsenek kilátásai, mondja a tanácsi határozat, de hozzáteszi, hogy azért meg kellene próbálni az engedély elnyerését felsőbb helyen.⁸ Ezzel azután hosszú évtizedekre el is vágták az útját a soproni újságírásnak. Azért szorgalmasan olvastak újságot. Szép számmal jártak a magyar lapok a liceum diákönképzőkörének, a Magyar Társaságnak, a máig meglevő könyvtárnak nagy értékei az egyben tartott évfolyamok, jártak a kávéházaknak lapok, és a soproniak nagy figyelemmel kísérték a híradásokat. Nem egyszer írtak ellennyilatkozatokat, sőt maga a város is néhány alkalommal erélyes helyreigazítást követelt, így pl. amikor a bayreuthi újság jelentése szerint a városplébános, WACHTLER Pál belekeveredett a MARTINOVICS-mozgalomba,⁹ vagy amikor 1820-ban a *Pressburger Zeitung* hasábjain FERENC király születésnapján ünnepéről „téves, hamis, hazug, szemtelen leírás” jelent meg.¹⁰

Folyóirat alapítására még talán inkább mutatkozik hajlandóság. A Magyar Társaság mégis bizonyos irodalmi központot jelentett. Egyik alapítója, Kis János, a KAZINCZY-kör tagja még nagybaráti lelkész korában, 1797-ben *Flora* címmel akart „magyar Journal”-t kiadni, de ez elmaradt, amikor azonban 1808-ban Sopronba választották meg papnak, elérkezettnek látta az időt a terv megvalósítására. Terveiről így

⁴ GAMAUF Teofil soproni pap a XIX. század első felében kivonatolta az ev. egyházközség számadáskönyveit, *Denkwürdigkeiten* c. kéziratos műve III. kötetében szerepel az újságrendelés azzal a megjegyzéssel, hogy már korábban is járatott az egyházközség németországi hírlapot.

⁵ *Városi számadáskönyv*, 1694. 95. l.

⁶ GAMAUF kivonata a városi számadáskönyvből. *Denkwürdigkeiten*, III. kötet.
⁷ PETRIK, GÖDEKE említi, szól róla mint lappangó újságról ZUBER Marianna *A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig*. Bp. 1915. munkájában a 45. lapon, végre az előkerült első évfolyamot ismertette RÉZ Henrik a *Deutsch-Ung. Heimatbl.* 1933. évfolyamában. 106—107. l.

⁸ *Soproni tanácsjegyzőkönyv*, 1799. 2219. számú végzés.

⁹ *Tanácsjegyzőkönyv*, 1795. 294. sz. végzés.

¹⁰ *Tanácsjegyzőkönyv*. 709. sz. végzés.

ír DÖBRENTAI Gábornak, aki valaha szintén tevékeny tagja volt a Magyar Társaságnak : „Szeretnék egy Journalt is kiadni, mellyről már egynéhány hónapoktól fogva sokat gondolkodtam. De mindezekről csak akkor szólhatok, ha majd egy ideig Sopronban fogok lakni.”¹¹ De folyóiratra nem került a sor, hacsak az 1839-ben kezdett, évente megjelenő *Sopronyi esték* c. sorozatra nem gondolunk, amelynek utolsó kötete 1844-ben jelent meg.¹² De KAZINCZY nem tett le a gondolatról, hogy Sopronban folyóirat induljon. Mikor DÖBRENTAI *Erdélyi Múzeum* c. folyóiratát a megszűnés veszélye fenyegeti, azt írja 1818-ban a szerkesztőnek : „Azt óhajtom, hogy Sopronból kapjunk egyg Havirást, ha te nem folytatod a Tiedet”.¹³

Sopron pedig növekedett, a XIX. század első felében jónevű nyomdája működött, színháza, zeneiskolája szépen fejlődött, elérkezett az az idő, amikor már saját újságja is meg tudott volna állni a lábán. 1843. május 22-én tárgyalta a tanács CHIOLICH (CSOLICH) von Löwenberg Henrik beadványát, melyben bejelenti, hogy *Ödenburger Zeitung* címen magyar és német nyelven újságot akar alapítani, támogatást kér a helytartótanácsnál. A tanács, úgy látszik, rokonszenvvel fogadta a kérvényt, és az ügyet REISCH Ede tanácsosra bízta, aki már június 12-én a tanács elé terjesztette szintén igen jóakarátú véleményezését. A lap politikai, szépirodalmi és ismeretterjesztő részből állna, és azonos magyar és német szöveggel jelennek meg. Egyébként a dolgot a kérvényező nagynénjével, CHIOLICH-LÖWENBERG Viktóriával tárgyalta meg, aki alapítványi hölgy, és aki rokona erkölcsi felfogásáról és értelmi képességeiről megfelelő tanúsítványokkal szolgált. A bécsi egyetemen a bölcsészet doktora lett, és az alsó-ausztriai tartományi főnökségtől jogot kapott arra, hogy előadásokat tartsa a bölcsészet és a rokontudományok köréből. Azután könyveket is írt, Pesten *Nationalpanorama* címen jelent meg egy munkája, aztán fizika-matematikai enciklopédiája ezzel a címmel : *Die Natur in ihrem formalen u. realen Seyn* és végül egy hétnyelvű szótára (*Siebensprachige Dampfschiff-Sprachlehre*), ezek a munkák eléggé képesítik rá, hogy lapot szerkeszthessen. De anyagilag is meg tudja alapozni a lapot. Van valamelyes vagyona, sőt a nagynéni is mindenkor támogatni fogja. Hajlandó bánatpénzt is letenni. Sopronba költözik, ott szerkeszti, nyomatja és küldi szét a lapot.¹⁴

A sokat ígérő jelentés alapján a városi tanács kimondta, hogy nagyon kívánatosnak tartja egy soproni hírlap megjelenését, kiköti feltételként, amit CHIOLICH amúgy is megígért, hogy helyben kell szerkesztenie, nyomatnia és szétküldeni, azonban magát a tanács nem tartja magát illetékesnek, hogy a helytartótanácsnál kérelmezze a lap megindításának engedélyét, ezt neki kell megtennie.¹⁵

Úgy látszik, CHIOLICH még szívesebb fogadtatást és támogatást várt : nincs nyoma, hogy szorgalmazta volna a soproni újságot. Pedig kár nagyon, mert úgy látszik, rátermett ember volt. 1863-ban valóban lapot szerkesztett, de Bécsben.¹⁶ Figyelemre méltó az, hogy felismerte, mennyire magyarosodik Sopron, és hogy egyaránt szüksége

¹¹ TOLNAI Gábor : *Kis János Journal-terve a XVIII. század végén*. Könyvt. Szle. 1934. XI. 5.

¹² Kis eleinte *Literaturai egyvelegnek*, majd *Literaturai vegyes gyűjteménynek* nevezi.

¹³ KAZINCZY Ferenc *Levelezése*. (Kiadta VÁCZY János.) XVI. köt. 104. l.

¹⁴ A tanács végzése 1843/1978. REISCH jelentése az ügyiratok közt XXIV 2769.

¹⁵ *Tanácsjegyzőkönyv* 1843/2244. számú végzés.

¹⁶ *Für Stadt und Land* volt a címe ; az Országos Széchényi Könyvtárban munkái közül a két utóbb említett mellett még három szerepel. (TARNAI Andor könyvtáros szíves közlése.) A család horvát származású, sokszor CSOLICHnak is írják nevét. NAGY Iván szerint 1707-ben kapta nemességét, de a Lewenspergi előnévvel egyszerűen német birodalmi lovagrendű is volt. A családból több főpap is származott (*Magyarország családjai*. III. Pest 1858. 33/34. l.). SZINNYEI is említ egy CHIOLICH nevű papi író-t.

van német és magyar újságra. Más utalás is történik rá, hogy Sopron magyarosabb színezetű, mint a koronázó város, Pozsony.¹⁷

CHOLICH kísérlete után ismét csend áll be. A soproni újságolvasók szorgalmasan küldik a helyreigazításokat, ezúttal főleg a színi bírálatokkal kapcsolatosan, így érthető, hogy amikor az *Allgemeine Theaterzeitung* 1847-ben féltréfásan jelenti, hogy Sopronban *Ödenburger Blätter* címmel újság indul, gúnyosan hozzáteszi: „harmloses Gift”.

Hacsak az 1847-es soproni tudósgyűlés idején naponta megjelenő, quart alakú pár lapos *Napi közlönyt* nem számítjuk, amely azonban csak az érkező vendégek névsorát hozta, 1850-ig nem beszélhetünk Sopronban újságról. 1848-ban december közepén a császári hadsereg elfoglalta Sopront, a magyar honvédség oda többet nem tudta betenni a lábát, és korán megkezdődött a feketesárga világ berendezkedése, éppen ezért is lett az egész BACH-korszak tartama alatt a város majdnem az egész Dunántúl székvárosa. Ezrével települtek ide osztrák és cseh hivatalnokok, katonák, zsandárok: valóban szükség is volt helyi lapra. Így indult útjára 1850-ben az első soproni újság, címe *Ödenburger Stadt- und Land Bothe* volt. Sajátságos, hogy szinte napjainkig egyetlen példánya sem volt ismeretes. IMRE József, aki a soproni nyomdászat és sajtó történetével foglalkozik az 1848–1948-as időtartamra nézve, akadt rá az 1850. július 26-i számra, amelyet egy feljelentéshez mellékeltek. Eszerint hetente kétszer jelent meg, kedden és pénteken, ezzel a számmal járt le az első „szemeszter”, ez pedig az 51. szám lévén, nem pontosan az év legelső napjain indult a lap. Szerkesztőjét von SCHMIDT Agostonnak hívták, a szerkesztőség véletlenül abban a házban volt (Szt. György utca 11.), ahol 1917-től kezdve évtizedekig írták és nyomták a *Sopronvármegye* c. rapilapot. Sajátságos, hogy a lapnak az emlékezete is szinte teljesen kiveszett a köztudatból. 1902. május 18-án a soproni *Neue Zeitung* közölt belőle megemlékezést TÖPLER Károly neves orvosiól, nekrológ volt és 1850. október 15-én, az 1850-es évfolyam 74. számában jelent meg. A szerkesztő bevezetésül megemlíti, hogy fogalma sem volt róla, volt-e ilyen lap, és nem tudta, hogy volt LENK Samu-nyomda is, pedig ez volt rövid ideig az 1733 óta folyamatosan kimutatható műhely. A lapot egyébként a *Magyar Hírlap* 1850. május 4-i száma is említi forrásképpen, és így jelenti, hogy a soproniak a győri árvízkárosultaknak 261 ft-ot gyűjtöttek. A lap minőségére ugyanebben az újságban olvashatunk egy kissé persze honfibtól nagyított gáncoskodást, soproni tudósítást „művészi élveink”-ről, negyedik sorban: „egy fölötteképen való módon silánygombócziúság”.¹⁸ Meddig élt az első soproni német hírlap, a további kutatás dolga megállapítani. 1854-ben Kőszegről átköltözött REICHARDT Adolf nyomdász, aki odaát apja műhelyét folytatta; ő volt a második nyomdász akkor Sopronban. Már 1855-ben, szeptember 3-án megindította az *Ödenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt* címen újságját, mely hétfőn és pénteken jelent meg SEYRING Adolf könyvkereskedő szerkesztésében. Ettől fogva 1944-ig folyamatosan volt Sopronnak német nyelvű újságja.

Az első magyar nyelvű újság 1871. január 5-én jelent meg *Sopron* címmel, hetilap volt. Ezt is REICHARDT Adolf nyomta. Szerkesztette CSÖNDES Ferenc pedagógus, főmunkatársaként BALLAGI Károly, a szótáríró fia, tanfelügyelő szerepelt. Ismeretterjesztő magyar lapra nézve is akad a provizórium idején kísérlet, ORMODY Bertalan, a maga korában ismert, ma már teljesen elfeledett költő, egyébként biztosítási főtisztviselő akart *Soproni Füzetek* címmel „irodalmi, művészeti és társaséleti” folyóiratot 1862. június elsejével megindítani, mely lap egyúttal a magyar ált. biztosítási osztály-

¹⁷ SCHMIEDL Adolf utazó írja 1838-ban megjelent *Wiens Umgebungen* című munkájában (522–29. l.).

¹⁸ *Magy. Hírl.* 1850. Soproni tudósítás október 19-ről. 1298. l.

nak is közlönye lett volna. ORMODYt azonban valamely hazafias verse miatt bebörtönözték, kiszabadulása után nyilván abba maradt a dolog, egyébként is elhagyta Sopront.¹⁹ Az első ilyenfajta folyóiratot MOLLER Ede bocsátotta útjára 1879-ben *Külföld* címmel, az egész ország irodalombarát olvasóinak szánta, és a külföldi irodalomról hozott értekezéseket és híradásokat. Természetesen rövid életű lap volt.

CSATKAI ENDRE

Egy kölcsönkönyvtár és fiókja 100 évvel ezelőtt. Az 1848-as szabadságharc előtt a legjelentősebb magyar kölcsönkönyvtár a HECKENAST-féle volt. HECKENAST Gusztáv kölcsönkönyvtárát könyvkereskedésével együtt 1847-ben átruházta EDELMANN Károlyra, valószínűleg azért, mert könyvkiadói tevékenysége ekkor már teljesen leköttötte.

Kölcsönkönyvtárának állományát az átruházás idején pontosan nem ismerjük, azonban azt tudjuk, hogy megnyitásakor — 1839. januárban — 8000 kötettel indult, az átadáskor tehát már bizonyára túlhaladta a 10 000 kötetet.

Az átadást körlevél útján tette közzé.¹ Érdekes, hogy ebben a tudósításban csupán EDELMANN Károly neve van említve, pedig az üzletkötésben EDELMANN Károly és WALDHÜTTER Frigyes szerepeltek. Erre vonatkozólag idézzük EDELMANNnak Pest város tanácsához 1848 júl. 18-án beadott folyamodványát, melyben a következőket mondja: „Waldhütter Frigyes társaságában a Heckenast féle könyvkereskedést és kölcsönkönyvtárt szerződésileg átvevén, miután társom gyengélkedő egészsége miatt orvosa tanácsa után szándokának foganatosításával felhagyni és a szerződéstől visszalépni kéntelenítetett, mire azt én, minden abban foglalt kedvezésekkel átvevén a kikötött fizetéseknek nagyobb részét már is tettelegesen teljesítettem és most a t. Városi Tanácsot tartozó alázattal kérem, hogy a Heckenast féle pesti könyvkereskedést és kölcsönkönyvtári jogot a legújabb törvények, jelesen az 1848 évi XVIII. t. cz. 42 § értelmében reám ruházni annyival inkább méltóztassék, mert Heckenast Gusztáv ezen két üzlettől az A. alatti okmány szerint részemre lemondott és mert maga a tisztelt városi Tanács azon folyamodásom következtében, mellyel még múlt évi Septemb. 7-kén az akkori Helytartó Tanácshoz járultam, engem e jogok adományozására már is ajánlani kegyeskedett.”²

WALDHÜTTER szerepe kisebb jelentőségű lehetett. A visszalépésre vagy valóban betegsége miatt volt kénytelen, vagy valami olyan üzleti vagy vagyoni természetű okból, amit EDELMANN bevallani nem akart, s ezért inkább társa betegségével fedezte magát. Kár, hogy a tanácsi iratoknál nincs meg az átruházási okmány másolata, mert ebből ennek az időleges társnak a szerepére vonatkozólag többet tudhattunk volna meg.

Ki volt EDELMANN? — Ugyanebben a tanácsi folyamodványban a következőket mondja magáról: „Személyes tulajdonaim bebizonyítására van szerencsém B. alatt egy kötetben ide csatolni tanuló leveleimet, mellyekből kiderül, hogy a *könyvkereskedést* Lipcsében 1836-tól fogva 1840-ig *rendesen megtanultam* és ugyan ott 1841 évi Május haváig mint segéd szolgáltam, innen Freiburgba utazván, ott Emmerling Adolf könyvkereskedésében két évet töltöttem, utóbb Brünnben ismét két évet, Prágában nyolcz és Bécsben öt hónapot. — Magaviseletem ugyan ezen bizonyítványok szerint *mindenütt jámbor és az erkölcsiség szabályaihoz szorosan alkalmazva* volt. — Honomból, Szász-

¹⁹ *Vasárnapi Ujs.* 1862. 249., 288. l.

¹ A HECKENAST-féle kölcsönkönyvtár működését ismertette SZEMZŐ Piroska: *A magyar kölcsönkönyvtárak kezdetei.* Magy. Könyvszle. 1939. 171—174. l.

² 10 779/1848. sz. tanácsi irat. Pest városi levéltár, eng. 508. sz.